

**ПОЛТАВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ АГРАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**  
**Факультет обліку та фінансів**  
**Кафедра фінансів, банківської справи та страхування**

**Пояснювальна записка**

до кваліфікаційної роботи  
на здобуття ступеня вищої освіти Магістр

на тему: «Фінансові аспекти організації та здійснення державного соціального страхування працівників аграрних підприємств»

Виконав: здобувач вищої освіти  
за освітньо-професійною програмою  
Фінанси, банківська справа та страхування  
спеціальності 072 Фінанси, банківська справа  
та страхування  
ступеня вищої освіти Магістр  
групи 1  
Ігнат'єва Л. Л.

**Полтава - 2022 року**

## ЗМІСТ

	ст.
Вступ.....	3
Розділ 1. Теоретичні аспекти формування та розвитку системи державного соціального страхування.....	6
1.1. Сутність, місце та роль загальнообов'язкового державного соціального страхування у фінансовій системі держави.....	6
1.2. Науково-методичні засади організації та функціонування механізму загальнообов'язкового державного соціального страхування.....	15
Розділ 2. Сучасна практика та прагматика здійснення державного соціального страхування працівників аграрних підприємств.....	21
2.1. Фінансовий механізм формування ресурсів системи державного соціального страхування.....	21
2.2. Оцінка досягнутого рівня соціального захисту працівників аграрних підприємств на страхових засадах.....	31
Розділ 3. Перспективи удосконалення системи державного соціального страхування працівників аграрних підприємств.....	37
3.1. Напрями оптимізації системи соціального захисту сільського населення через систему державного соціального страхування.....	37
3.2. Зарубіжний досвід реформування загальнообов'язкового державного соціального страхування .....	43
Висновки.....	49

## ВСТУП

**Актуальність теми.** Виклики з якими зіштовхнулася наша держава за сучасних умов, у поєднанні із наслідками світової фінансової кризи, призвели до значних економічних і соціальних втрат. Національна соціально-економічна система перебуває у кризовому стані з характерним порушенням сталості і рівноваги. Пом'якшення та обмеження негативного впливу кризи на громадян можливе лише за умов наявності результативної та дієвої системи соціального захисту населення, що буде здатна забезпечити соціальну підтримку населення та реалізацію соціальних функцій.

На сьогоднішній день, соціальне страхування дозволяє наблизити сферу соціального захисту безпосередньо до працюючих, їхніх родин та трудових колективів, надати їй регулюванню ринковий характер. це можна досягнути за допомогою активної участі персоналу та роботодавців в управлінні соціальним страхуванням, що життєво важливе для подолання більш непродуктивного, але все ще широко розповсюдженого з часів радянського минулого авторитарно-командного стилю управління в сфері соціального захисту.

Проблеми соціального захисту населення, що реалізується через систему соціального страхування та його регулювання залишаються в центрі наукових інтересів багатьох вітчизняних та зарубіжних вчених, зокрема В. Г. Андріїва, О. О. Берданової, Н. М. Внукової, О. Є. Губар, В. І. Закревського, І. І. Кичка, Т. П. Косової, Ю. О. Лупенка, Б. Б. Надточія, С. С. Осадеця, В. Й. Плиси, В. К. Рудика П. Т. Саблука, Т. М. Федотова, С. І. Юрія та інших. Віддаючи належне даним дослідженням зауважимо, що нині загально визнаною є існуюча необхідність забезпечення соціального захисту населення через систему державного соціального страхування, адже переважна більшість громадян нашої країни, зокрема працівники аграрних підприємств, гостро відчують на собі вплив соціальних ризиків і водночас брак наявних засобів захисту від них. Саме це обумовлює актуальність обраного напрямку дослідження, його практичну цінність і разом з тим обґрунтовує мету та завдання кваліфікаційної роботи.

**Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.** Кваліфікаційна робота виконана в межах програми науково-дослідних робіт кафедри фінансів, банківської справи та страхування за темою „Удосконалення механізму фінансової діяльності підприємств, організацій і установ”.

**Мета і завдання дослідження.** Мета кваліфікаційної роботи полягає у обґрунтуванні теоретичних засад організації та дослідженні практичних аспектів здійснення державного соціального страхування працівників аграрних підприємств з одночасною розробкою конкретних рекомендацій щодо удосконалення механізмів його втілення в сучасних умовах розвитку аграрного виробництва.

Реалізація поставленої мети дослідження передбачає вирішення таких завдань: уточнити економічну сутність державного соціального страхування, його принципи та функції; здійснити ретроспективний аналіз розвитку соціального страхування; визначити місце соціального страхування в системі соціального захисту населення; оцінити сучасну практику здійснення соціального та пенсійного страхування; виділити перспективні можливості адаптації зарубіжного досвіду для реформування системи державного соціального страхування в Україні; надати пропозиції щодо підвищення рівня соціального захисту сільського населення через систему державного соціального страхування тощо.

**Предмет і об'єкт дослідження.** Об'єктом дослідження в кваліфікаційній роботі виступають фінансові аспекти здійснення загальнообов'язкового державного соціального страхування працівників аграрних підприємств.

Предмет дослідження – теоретичні та практичні аспекти розвитку фінансових відносин підприємств аграрної сфери та їх працівників з органами соціального страхування та пенсійного забезпечення.

**Методи дослідження.** Теоретична і методична основи дослідження ґрунтуються на використанні основних положень економічної й фінансової теорії, розробок науково-дослідних установ, вітчизняних та зарубіжних вчених із питань реформування системи державного соціального страхування громадян, пов'язаних з аграрним виробництвом, оптимізації їх відносин із відповідними

соціальними фондами, а також діючі нині законодавчі та нормативні акти.

**Інформаційна база** кваліфікаційної роботи становлять сукупність загально-наукових та спеціальних прийомів і методів дослідження. Базою для виконання кваліфікаційної роботи виступає приватне акціонерне товариство ХХХ, зокрема матеріали, що включають його фінансову звітність та звітність пов'язану із розрахунками за всіма видами державного соціального страхування.

**Наукова новизна та практичне значення одержаних результатів** В кваліфікаційній роботі одержано ряд висновків теоретичного та практичного характеру. Практичне значення одержаних результатів полягає в розробці та наданні рекомендацій щодо удосконалення механізму реалізації державного соціального страхування працівників аграрних підприємств.

**Апробація результатів дослідження.** Результати дослідження доповідалися й одержали позитивну оцінку на науково-практичних конференціях студентів за результатами технологічних практик по спеціальностях [„Сучасний стан і перспективи вдосконалення практичної підготовки здобувачів вищої освіти факультету обліку та фінансів”] (Полтава, 2021 рік та 2022 рік).

**Публікації.** За результатами дослідження опубліковано дві наукові праці загальним обсягом 0,32 др. арк.

**Структура та обсяг кваліфікаційної роботи.** Кваліфікаційна робота складається з вступу, трьох розділів, висновків, додатків, списку використаних джерел, що нараховує 63 найменування, містить 14 таблиць, 12 рисунків, 17 додатків. Основний зміст кваліфікаційної роботи викладено на 59 сторінках друкованого тексту.

## РОЗДІЛ 1

### ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ТА РОЗВИТКУ СИСТЕМИ ДЕРЖАВНОГО СОЦІАЛЬНОГО СТРАХУВАННЯ

#### 1.1. Сутність, місце та роль загальнообов'язкового державного соціального страхування у фінансовій системі держави

З виникненням незалежної Української держави відбувається поступова зміна розуміння сутності соціального забезпечення в контексті європейських традицій. Значної уваги потребує процес формування законодавчої бази в сфері загальнообов'язкового державного соціального страхування громадян як форми реалізації права громадян на соціальне забезпечення в нових економічних умовах.

В науковій літературі поняття соціального страхування пов'язується, насамперед, з особливістю матеріального забезпечення страхових соціальних допомог у зв'язку з настанням соціальних страхових випадків, котрі в доктрині права соціального забезпечення дістали назву соціальних ризиків.

Досліджуючи питання теорії правовідносин соціального страхування, Л. Ю. Петрученко звертає увагу на соціальний аспект, який відокремлює соціальне страхування від інших видів особистого страхування. Він утілений в особливій природі страхових ризиків. Останні пов'язані з ймовірністю втрати заробітку як основного джерела існування найманих працівників, що породжує негативні наслідки у вигляді настання соціальної незабезпеченості, бідності... Це, у свою чергу, зумовлює широку сферу дії соціального страхування, необхідність його побудови на засадах загальнообов'язковості [56].

Нам імпонує точка зору вченої С. М. Синчук, яка, аналізуючи теорію соціального ризику за правом соціального забезпечення, виділяє таку важливу ознаку соціальних ризиків, як соціальна значимість (соціально-значимі обставини). На її погляд, соціальне страхування – це система правовідносин щодо надання матеріального забезпечення та соціальних послуг застрахованим особам (членам їх сімей) у разі настання соціальних страхових випадків у розмірах

і порядку, передбачених законами за рахунок грошових фондів, які формуються шляхом сплати страхових платежів роботодавцями та особами, в користь яких здійснюється страхування, а також бюджетних асигнувань [60, с. 378].

Визначаючи зміст поняття загальнообов'язкове державне соціальне страхування, вчений О. В. Москаленко слушно зосереджує увагу на комплексному характері даного поняття. Вона визначає загальнообов'язкове державне соціальне страхування як форму соціального забезпечення населення, що становить собою сукупність створюваних та гарантованих державою економічних, організаційних і правових заходів, спрямованих на компенсацію або мінімізацію наслідків погіршення матеріального і соціального становища працівників, а в передбачених законом випадках – інших категорій громадян у разі хвороби, втрати працездатності, годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, старості, а також у випадку настання інших установлених законодавством страхових ризиків, за рахунок коштів страхових фондів, що формуються шляхом сплати обов'язкових страхових внесків роботодавцями, громадянами, а також інших джерел передбачених законом надходжень, що використовуються виключно за їх цільовим призначенням [48].

Слід зазначити, що наведені доктринальні визначення заслуговують на увагу і є структурно завершеними. Разом з тим проблема вдосконалення правового понятійного апарату нормативної бази права соціального забезпечення залишається актуальною і потребує подальших наукових пошуків. Відповідно, вважаємо за доцільне викласти власне бачення змісту даного поняття.

На наш погляд, загальнообов'язкове державне соціальне страхування – це правові відносини, що виникають між учасниками соціально-страхових відносин (застрахованими особами, страхувальниками, страховиками) з метою захисту соціально-правових інтересів застрахованих осіб у зв'язку з виникненням суспільно-значимих обставин (страхових випадків), які згідно чинного законодавства України є підставою для здійснення страхових соціальних виплат за рахунок коштів страховиків (фондів загальнообов'язкового державного соціального страхування). Необхідність соціального страхування зумовлена такими

причинами (рис. 1.1).

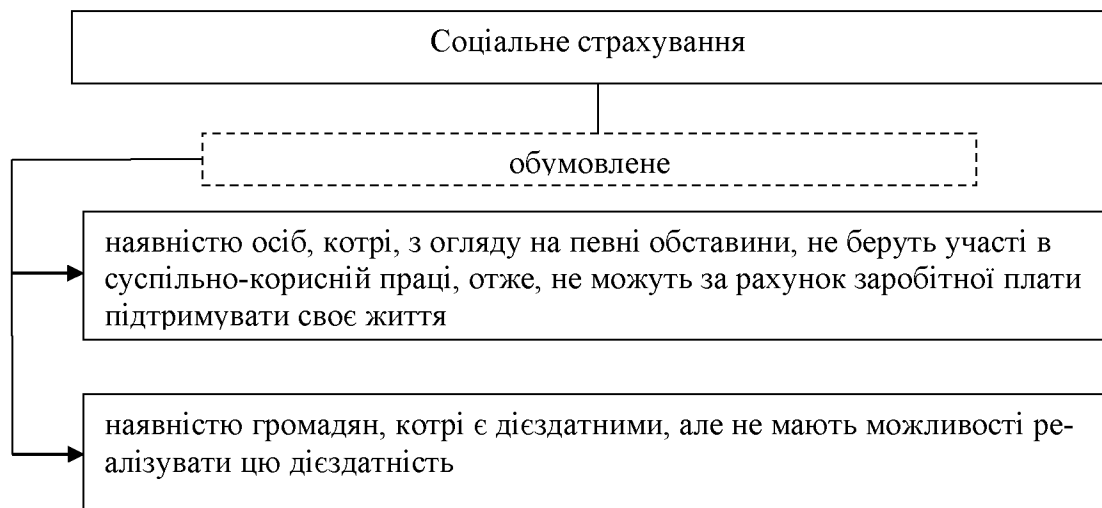


Рис. 1.1. Причини, що обумовлюють необхідність функціонування соціального страхування

„Датою народження” сучасного соціального страхування, як зазначає В. Андрієв, вважають 1881 рік, коли в результаті „Королівського послання” Рейхстагу (німецький парламент того часу) було створено схеми страхування робітників, які містили три різних типи захисту: від захворювань й ушкоджень, від повної непрацездатності та проти погіршення матеріального становища в старості [2].

Соціальне страхування мало вирішальне значення для розвитку приватного страхування, бо держава повинна піклуватися лише про тих хто потребує її захисту. Обов’язкове державне соціальне страхування захищало тільки невелику групу людей. Право захищати іншу частину населення надали приватним страховим організаціям. З часом перелік осіб, які отримували державну соціальну допомогу, збільшувався. Зростання фінансових можливостей держави зумовило розширення обсягів страхової відповідальності й підвищення розмірів допомоги, пенсій та інших виплат.

Сучасні держави активно використовують соціальне страхування для захисту населення на випадок захворювання, зниження працездатності, смерті годувальника, допомоги багатодітним сім’ям тощо. Принцип, згідно з яким

держава в рамках соціального страхування піклується про тих, хто потребує захисту, діє всюди і сьогодні [44].

Питома вага соціального страхування у внутрішньому продукті розвинутих країн набагато перевищує питому вагу комерційного (недержавного) страхування (табл. 1.1).

Таблиця 1.1

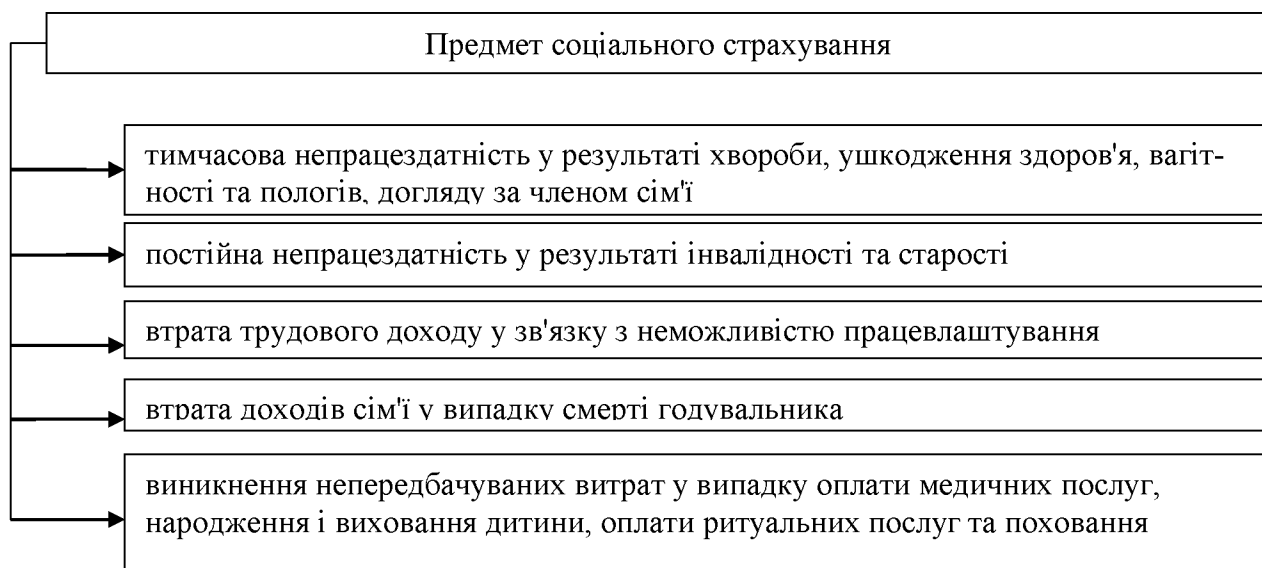
**Питома вага соціального та комерційного (недержавного) страхування у внутрішньому продукті розвинутих країн Європи, %\***

Країна	Соціальне страхування	Комерційне страхування
Великобританія	20,6	9,9
Німеччина	26,9	5,6
Італія	23,6	2,6
Франція	28,0	5,9

\*за даними INSSE, Франція

Отже, державне соціальне страхування є провідною галуззю страхування у розвинутих країнах, тому для України важливо створити всі умови для розвитку і належного функціонування даного виду страхування.

Предметом соціального страхування є основні соціальні ризики, які загрожують відтворенню населення (рис. 1.2).



Джерело: узагальнено автором

Рис. 1.2. Складові елементи формування предмету системи соціального страхування

Об'єкт соціального страхування – майнові інтереси громадян, пов'язані з компенсацією втрати трудового доходу або оплатою видатків, які раптово виникли внаслідок настання соціальних ризиків [15].

Як соціально-економічна категорія, соціальне страхування – це система відносин з розподілу і перерозподілу національного доходу, які полягають у формуванні зі страхових внесків, сплачуваних працюючими громадянами та роботодавцями, державних дотацій спеціальних страхових фондів, кошти яких використовують для утримання осіб, які не беруть участі у суспільній праці.

Соціальне страхування – найважливіший елемент державної соціальної політики у сфері управління ризиками відтворення населення і виконує функції соціального захисту, забезпечення фінансування соціальної допомоги, регулювання доходів та рівня життя різних груп населення, попередження та профілактики наслідків настання соціальних ризиків.

Організаційні принципи соціального страхування визначаються національними, історичними, та політичними традиціями суспільства. Організаційні режими соціального страхування зображено на рис. 1.3.

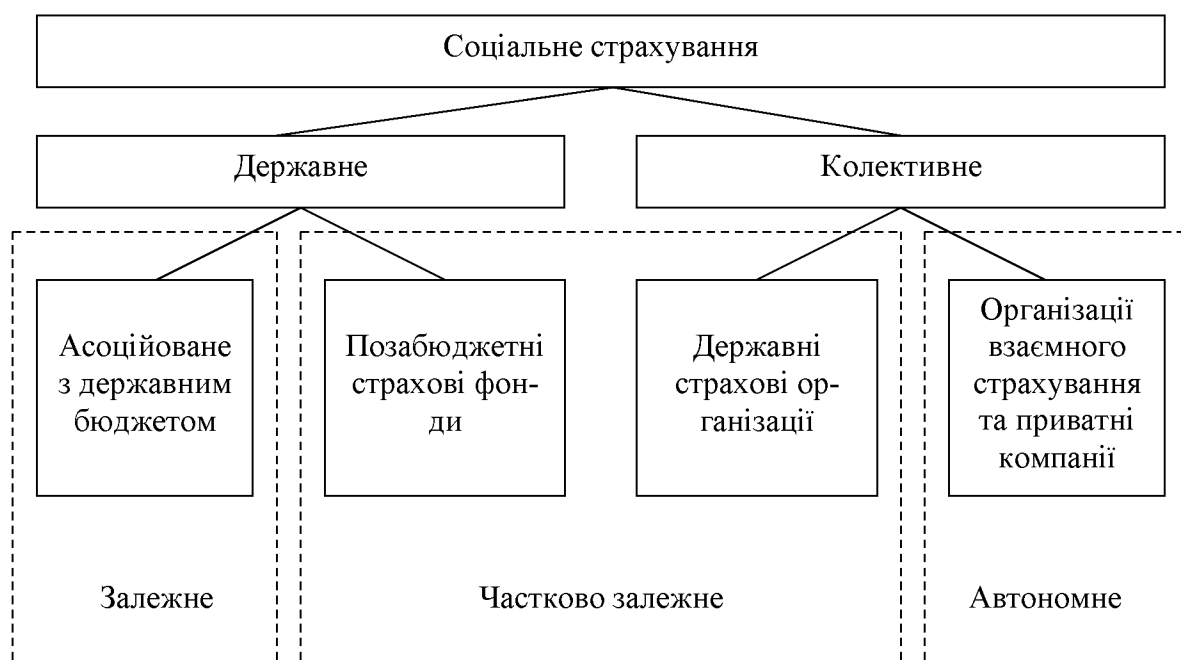


Рис. 1.3. Основні режими соціального страхування [20]

Соціальне страхування можна проводити в двох формах: державній і колективній. Державне соціальне страхування обов'язкове, а колективне може бу-

ти і обов'язковим, і добровільним. За ступенем охоплення населення соціальне страхування буває загальним або для окремих соціальних груп населення.

Для кожного режиму соціального страхування характерні свої організаційні структури. Основні відмінності організаційних структур національних систем соціального страхування полягають у виборі страховиків, тобто тих установ, які здійснюють функції збирання, акумуляції та витрачання коштів.

Класичним прикладом інфраструктури основних режимів соціального страхування є національний страховий фонд Великобританії і каси взаємного страхування в Німеччині. Окрім централізованої і децентралізованої структур соціального страхування функціонують змішані моделі, в яких і ті, й інші форми мають приблизно рівне значення (Японія, Франція, Швейцарія).

Функціональну структуру соціального страхування оцінюють за структурою страхових виплат і страхових внесків. Структура страхових виплат характеризує реальний рівень відшкодування ризиків як за рахунок страхування, так і за рахунок державної бюджетної участі у компенсації соціального збитку. У світовій системі соціального страхування структура виплат по країнах однаково регламентована в країнах ЄС, левову частку виплат якої становлять пенсії.

Загальнообов'язкове державне соціальне страхування – це система прав, обов'язків і гарантій, яка передбачає надання соціального захисту й охоплює матеріальне забезпечення громадян у разі хвороби, повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та в інших випадках, передбачених законом, за рахунок грошових фондів, що формуються шляхом сплати страхових внесків власником або уповноваженим ним органом (далі - роботодавець), громадянами, а також бюджетних та інших джерел, передбачених законом. Загальнообов'язкове державне соціальне страхування громадян України виконується за принципами (рис. 1.4).

Відносини, що виникають за видами загальнообов'язкового державного соціального страхування, регулюються окремими законами, прийнятими відповідно до „Основ законодавства України про загальнообов'язкове державне со-

ціальне страхування”, які відповідно до Конституції України визначають принципи та загальні правові, фінансові та організаційні засади загальнообов’язкового державного соціального страхування громадян в Україні.

Принципи загальнообов’язкового державного соціального страхування

Законодавчого визначення умов і порядку проведення загальнообов’язкового державного соціального страхування;

Обов’язковості страхування осіб, які працюють на умовах трудового договору (контракту) та інших підставах, передбачених законодавством про працю, та осіб, які забезпечують себе роботою самостійно (члени творчих спілок, творчі працівники, які не є членами творчих спілок), громадян — суб’єктів підприємницької діяльності;

Надання права отримання виплат за загальнообов’язковим державним соціальним страхуванням особам, зайнятим підприємницькою, творчою діяльністю тощо;

Обов’язковості фінансування страховими фондами (установами) витрат, пов’язаних із наданням матеріального забезпечення та соціальних послуг, в обсягах, передбачених законами з окремих видів загальнообов’язкового соціального страхування;

солідарності та субсидування;

державних гарантій реалізації застрахованими громадянами своїх прав;

забезпечення рівня життя, не нижчого за прожитковий мінімум, визначений законом, шляхом надання пенсій, інших видів соціальних виплат та допомоги, які є основним джерелом існування;

цільового використання коштів загальнообов’язкового державного соціального страхування;

Рис. 1.4. Принципи загальнообов’язкового державного соціального страхування

За загальнообов’язковим державним соціальним страхуванням, відповідно до „Основ законодавства України про загальнообов’язкове державне соціальне страхування”, надають такі види соціальних послуг та матеріального забезпечення із страхування у зв’язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими народженням та похованням, від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, від безробіття та медичного страхування.

Обсяг послуг, що надається за рахунок коштів обов'язкового медичного страхування, визначається базовою та територіальними програмами обов'язкового медичного страхування, які затверджують у порядку, встановленому законодавством.

Основи законодавства України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування, відповідно до Конституції України, визначають принципи та загальні правові, фінансові та організаційні засади загальнообов'язкового державного соціального страхування громадян в Україні.

До страхових випадків, з настанням яких надаються матеріальне забезпечення та соціальні послуги, належать (рис. 1.5).

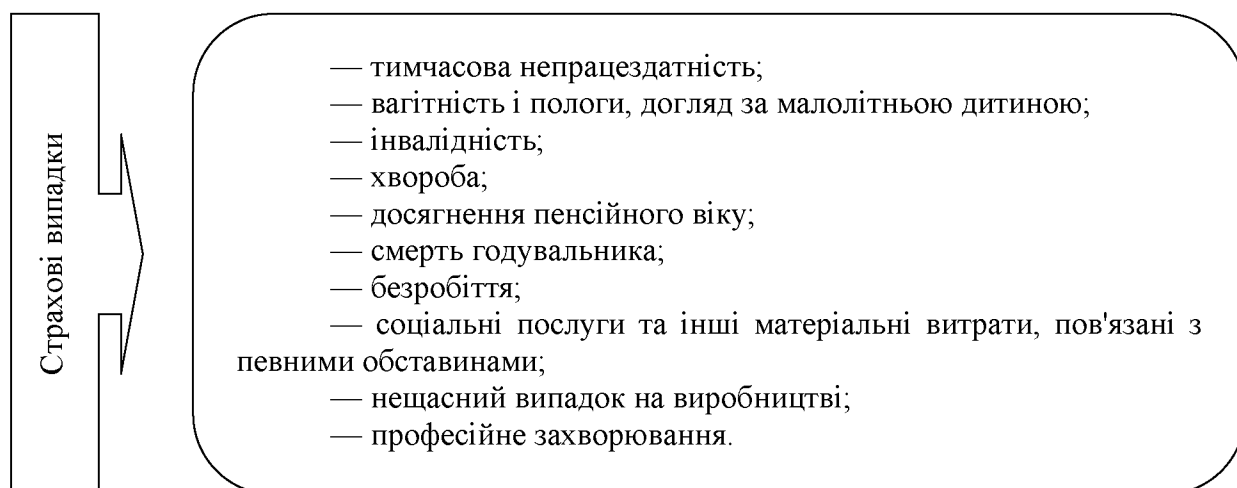


Рис. 1.5. Страхові випадки, настання яких надають матеріальне забезпечення та соціальні послуги

Характеристика страхових випадків, умови надання соціальних послуг, їхні види та розміри матеріального забезпечення за загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням визначаються законами України з окремих видів загальнообов'язкового державного соціального страхування, іншими нормативно-правовими актами, які містять норми щодо загальнообов'язкового державного соціального страхування [52].

Коло осіб, які можуть бути застрахованими за загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням, визначається Основами законодавства України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування та іншими закона-

ми, прийнятими відповідно до них.

Страховальниками за загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням є роботодавці та застраховані особи, якщо інше не передбачено законами України.

Страховиками є цільові страхові фонди з: медичного страхування; страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності; страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань; страхування на випадок безробіття.

Страхові фонди беруть на себе зобов'язання щодо збору страхових внесків та надання застрахованим особам матеріального забезпечення і соціальних послуг при настанні страхових випадків.

Система соціального страхування включає в себе соціальні, економічні, фінансові та правові аспекти (рис. 1.6).

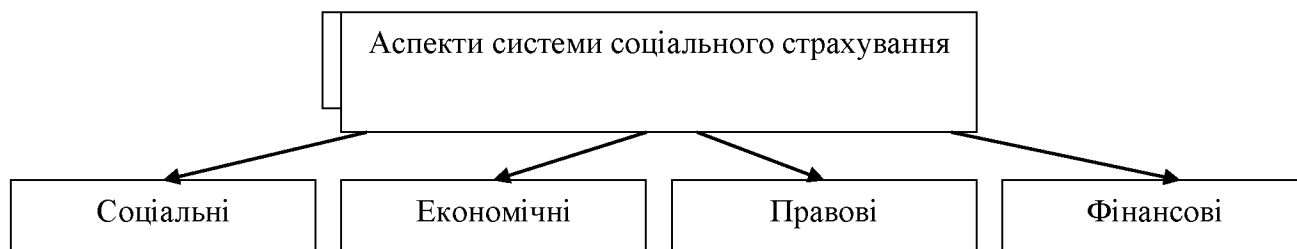


Рис. 1.6. Аспекти системи соціального страхування

Соціальне страхування, як зауважує Т. Завора є фінансовою категорією, яка виражає економічні відносини, що виникають в процесі розподілу та перерозподілу валового внутрішнього продукту шляхом формування фондів грошових коштів та їх використання для забезпечення громадян у старості, на випадок постійної чи тимчасової втрати працездатності, безробіття, підтримки материнства, а також з охорони здоров'я [21].

З огляду на вище сказане можна зробити такий висновок: соціальне страхування – це система заходів щодо матеріального забезпечення населення на випадок захворювання чи втрати працездатності в працездатному віці, на випадок безробіття, підтримки материнства й дитинства, охорони здоров'я громадян тощо.

## **1.2. Науково-методичні засади організації та функціонування механізму загальнообов'язкового державного соціального страхування**

Вивчаючи суспільні явища, необхідно, не забувати основного історичного зв'язку, дивитися на кожне питання з позицій міркування, як зазначене історичне явище виникло, які головні етапи в своєму розвитку це явище проходило, і в цьому аспекті дивитися, чим воно стало тепер. Отже, почнемо з історії.

Об'єктивна необхідність в утриманні непрацездатних членів суспільства існувала з давніх-давен. Протягом століть цю функцію виконувала церква, благодійні організації, товариства взаємодопомоги тощо.

Витоки соціального страхування знаходимо в середньовіччі, коли гірники Німеччини засновували спільні каси для підтримки потерпілих від нещасних випадків, нужденних членів. Але лише наприкінці XIX століття було створене широке соціальне страхування. Поштовхом для цього став швидкий індустріальний розвиток, внаслідок якого з'являлося все більше промислових робітників. Останні були в усіх відношеннях беззахисними, їх незначна заробітна плата не дозволяла створювати заощадження і в разі захворювання або нещасного випадку вони залишалися без нічого. Це соціальне питання хвилювало німецьку внутрішню політику. Тогочасний рейхсканцлер Отто фон Бісмарк заклав основу прогресивного соціального законодавства. Правда, це сталося скоріше із політичних міркувань, щоб зв'язати руки робітничому рухові, який набирив все більшої сили. Та, оглядаючись назад, слід зазначити, що завдяки цьому законодавству були закладені підвалини сучасного, зразкового соціального страхування також і для інших індустріальних країн.

Державне соціальне страхування, реформування якого проходить в Україні, виступає сьогодні основною організаційно-правовою формою соціального захисту населення. У разі настання соціального ризику будь-яка особа, що пов'язана із трудовою діяльністю, має право на матеріальне забезпечення та надання соціальних послуг з боку держави.

Інститут соціального страхування з'явився на українських землях на по-

чатку XX ст., коли третьою Державною думою Російської імперії був прийнятий пакет страхових законів. Партія більшовиків, керуючись класовою теорією диктатури пролетаріату, намагалася спрямувати економічні вимоги робітників у галузі соціального страхування у русло політичної боротьби за повалення самодержавства. Для цього більшовики не скупилися на соціальні обіцянки для пролетаріату, класу, що становив їх соціальну опору у боротьбі за владу. Більшовики стверджували, що соціальне страхування, яке відповідає інтересам робітників, можливе лише за умови втілення в життя принципів диктатури пролетаріату.

Перебудова соцстраху в СРСР викликала неабиякий резонанс за кордоном. Після появи нормативних актів 1930-31 рр., за якими соціальне страхування поширювалося лише на робітників провідних галузей економіки, у німецькій страховій пресі з'явилися замітки про ліквідацію соцстраху в СРСР. Такі виступи були визнані „ворожими, створеними для відволікання громадськості від істинних причин капіталістичної кризи” [68].

У 1948 році на адміністрацію підприємств (установ) було покладено визначення стажу безперервної роботи при призначенні допомог по державному соціальному страхуванню, а також перевірку правильності призначення, обчислення і виплати допомог. У 1953 році соціальне страхування було розповсюджено на всіх постійних, сезонних і тимчасових робітників машинно-тракторних і спеціалізованих станцій.

14 липня 1956 року Верховною Радою СРСР було прийнято Закон Про державні пенсії. Закон значно розширив коло осіб, що мали право на пенсію і підвищив рівень пенсійного забезпечення. У 1960 році внесено зміни в забезпечення пенсіями за вислугу років творчим працівникам академічних театрів і музичних колективів.

У 1979 році підвищено матеріальне забезпечення інвалідів з дитинства, а в 1981 році були здійснені соціальні заходи, спрямовані на посилення державної допомоги сім'ям, що мають дітей. Зокрема вводилися одноразові допомоги у випадку народження першої, другої і третьої дитини, підвищилися розміри

допомог самотнім матерям; встановлена часткова оплата відпустки по догляду за дитиною до досягнення нею одного року і т.ін.

З проголошенням Україною незалежності постало питання про формування самостійної системи соціального страхування. Кабінет Міністрів України і Федерація незалежних профспілок України в 1991 році приймають спільну постанову „Про управління соціальним страхуванням в Україні”, створюється Фонд соціального страхування як самостійна одиниця.

У грудні 1993 року Верховна Рада приймає Концепцію соціального забезпечення населення України, а в січні 1998 року – Закон України „Основи законодавства України про загальнообов’язкове державне соціальне страхування”, яким передбачається створення та функціонування в Україні п’яти відокремлених фондів соціального страхування.

По кожному із видів соціального страхування, крім медичного, ухвалено відповідні законодавчі акти, якими регулюється їх функціонування, порядок фінансового забезпечення [22, 23, 25, 26].

В період незалежності України були прийняті основні закони по загальнообов’язковому державному соціальному страхуванню, що створили сприятливі умови для подальшого розвитку даного виду страхування в Україні.

Нарешті поворотним моментом в розвитку загальнообов’язкового державного соціального страхування було прийняття в 2010 році Закону України „Про збір та облік Єдиного внеску на загальнообов’язкове державне соціальне страхування” [24] та подальших законодавчих змін в даній сфері, наслідком якого було інтегрування окремих, існуючих до цього, платежів за соціальним страхуванням та пенсійним забезпеченням в один консолідований платіж, який сплачують лише роботодавці.

Система соціального захисту, відповідно до Конституції, має досить складну структуру, елементами якої є пенсійне забезпечення, соціальне страхування, соціальна допомога. Оскільки системний підхід передбачає, що будь-яка система складається зі структурних одиниць, які перебувають у стійких взаємозв’язках один з одним і не існують самі по собі [36], вважаємо за недоцільне

включати до права на соціальний захист право на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування, яке визначене як окремий вид соціальних прав.

Соціальний захист має на меті дати кожному члену суспільства, незалежно від соціального статусу, національної або расової приналежності, можливість вільного розвитку, реалізації власних здібностей, а також підтримання стабільності в суспільстві, тобто запобігання соціальній напруженості, яка виникає через майнову, расову, культурну, соціальну нерівність та виявляє себе у страйках, актах громадянської непокори, сутичках між певними групами населення.

Заходи соціального захисту, за словами Л. І. Василенко, мають подвійну спрямованість. В одних випадках вони покликані надавати пасивну підтримку тим членам суспільства, які з певних причин опинились у скрутному становищі. Пасивна підтримка надається у вигляді соціальної допомоги – допомоги суспільства особі або сім'ї, яка не має достатніх засобів до існування. Отже, соціальний захист містить як пасивні, так і активні заходи підтримки доходів. Пасивними заходами є соціальна допомога, активними – соціальне страхування [8].

Соціальне забезпечення можна визначити як організаційно-правову діяльність держави, спрямовану на матеріальне забезпечення осіб, які не мають виходу на ринок праці, не застраховані в системі загальнообов'язкового соціального страхування, зазнали соціального ризику, внаслідок чого втратили здоров'я та (або) засоби до існування і не можуть матеріально забезпечити себе та своїх утриманців. Суттю соціального забезпечення є діяльність держави щодо надання особі гарантованого законом мінімуму засобів до існування для забезпечення достатнього рівня життя.

Термін „соціальне забезпечення” який означає форму матеріального забезпечення непрацездатних громадян, офіційно був закріплений у міжнародному Пакті про економічні, соціальні та культурні права, ухваленому Генеральною Асамблеєю ООН 16 грудня 1966 року. У ньому, зокрема, йдеться про те,

що „держави, які беруть участь у цьому Пакті, визнають право кожної людини на соціальне забезпечення, яке включає соціальне страхування”.

Термін „соціальне забезпечення” використовується і в Концепції соціального забезпечення громадян України, схваленої постановою Верховної Ради України від 21 грудня 1993 року, хоч у Конституції України (ст. 46) вживається термін „соціальний захист”, що включає право громадян на забезпечення їх у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та в інших випадках, передбачених законом.

Соціально-економічні заходи з соціального захисту крім матеріального забезпечення та обслуговування передбачають, за словами Л. Клівденко компенсаційні виплати, відшкодування, поновлення прав та інші соціальні гарантії, які можуть визначатися нормами не тільки права соціального забезпечення, а й інших галузей права – трудового, цивільного, адміністративного, фінансового та інших [36].

Для фінансування сфери соціального забезпечення створені спеціальні фонди – Фонди соціального страхування. Значні кошти на ці цілі виділяються також безпосередньо із Державного та місцевих бюджетів.

Сфера соціального забезпечення, як і інші сфери суспільного життя, підлягає правовому регулюванню. Тобто відносини між громадянами і державними органами в цій сфері складаються, виникають, вимірюються і припиняються під дією норм самостійної галузі права – права соціального забезпечення.

Нормами права соціального забезпечення встановлюються види соціального забезпечення, коло осіб, які підлягають такому забезпеченню, умови і порядок надання та розміри соціального забезпечення, джерела його фінансування, порядок встановлення юридичних фактів та вирішення спорів з приводу надання того чи іншого виду соціального забезпечення.

За визначенням відомого вченого-правознавця С. В. Горянська право соціального забезпечення розглядається як система правових норм, встановлених державою, які регулюють пенсійні та деякі інші відносини щодо забезпечення

літніх громадян, та в разі непрацездатності, державну допомогу сім'ям з дітьми, а також тісно пов'язані з ними процедурні відносини зі встановлення юридичних фактів і з вирішення спорів [15].

Загалом, під системою права соціального забезпечення слід розуміти науково обґрунтований, об'єктивно існуючий зв'язок інститутів і норм, які складають в цілому єдину самостійну галузь права., система права соціального забезпечення являє собою сукупність об'єктивно взаємопов'язаних правових інститутів і норм, розмішених у структурно визначеній послідовності у відповідності із специфікою суспільних відносин, що підлягають регулюванню.

## РОЗДІЛ 2

### СУЧАСНА ПРАКТИКА ТА ПРАГМАТИКА ЗДІЙСНЕННЯ ДЕРЖАВНОГО СОЦІАЛЬНОГО СТРАХУВАННЯ ПРАЦІВНИКІВ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ

#### **2.1. Фінансовий механізм формування ресурсів системи державного соціального страхування**

Приватне акціонерне товариство „XXX” (далі XXX), на матеріалах якого виконувались дослідження, створене та діє на підставі норм Цивільного кодексу України та інших актів законодавства у відповідності до рішення учасників товариства, є юридичною особою за законодавством України і користується всіма наданими законодавством правами, у т. ч. має печатку та штампи з власним найменуванням. Метою діяльності XXX є отримання прибутку на основі задоволення потреб громадян, підприємств, установ та організацій у продукції, товарах, послуг, які виробляються та надаються в межах діяльності, обумовленої Статутом.

З метою проведення аналізу фінансового стану XXX слід розглянути сукупність показників, що характеризують: майновий стан, фінансову стійкість, ліквідність та платоспроможність, фінансові результати і рентабельність, ділову активність підприємства, дебіторську та кредиторську заборгованість підприємства. Розрахунок даних показників здійснюється на основі інформації з річної фінансової звітності (додатки: А1, А2, А3).

Оцінка майнового стану XXX, що є важливим напрямом загальної оцінки його фінансового стану можливо здійснити на основі вивчення інформації бухгалтерського балансу. Детальне вивчення складу та структури активів підприємства вимагає їх оцінку та поділ за різними класифікаційними напрямками, серед яких характер обороту, форма активів, сфера розміщення та джерела (табл. 2.1, додаток Б1).

Розрахункові дані свідчать про зміни майнового потенціалу підприємства

в, загалом, позитивному напрямку. Так за період 2019 – 2021 рр. загальна вартість майна ХХХ збільшилась з 23996,0 тис. грн до 24615,7 тис. грн. Дане зростання забезпечив приріст оборотних активів підприємства, тоді коли його необоротні активи стабільно зменшувались.

Визначення джерел формування капіталу підприємства є важливою складовою аналізу фінансового стану підприємства (табл. 2.2, додаток Б2).

Дані табл. 2.2 підтверджують факт зменшення загальної величини капіталу ХХХ за період 2019 – 2020 років на 715,7 тис. грн, або на 3,0 %. Таке зменшення обсягів пасивів підприємства обумовило, виключно, зменшення обсягу зобов'язань. За період наступних 2020 – 2021 рр. капітал, навпаки, збільшився, а величина такого приросту склала 1335,4 тис. грн (5,7 %). Такий приріст, майже виключно, забезпечило збільшення власного капіталу підприємства.

Фінансова стійкість ХХХ, як і інших господарюючих суб'єктів залежить від розміщення його активів та джерел формування капіталу і характеризується, насамперед, співвідношенням між обсягами власного капіталу і зобов'язань. Виконані розрахунки (табл. 2.3, додаток Б3) свідчать про загальне зростання до цього достатньо середнього рівня фінансової стійкості ХХХ за показниками структури джерел формування капіталу. Так, фактичне значення коефіцієнта автономії вказує на те, що на кінець 2021 року питома вага власного капіталу у валюті балансу становить 49,9 %, що на 8,3 пункти вище порівняно з 2019 роком. Коефіцієнт концентрації залученого капіталу відповідно зменшився з 0,584 до 0,501 і свідчить про загальне зниження рівня залежності від кредиторів.

Окремо, динаміку показників фінансової стійкості підтверджують розрахунки здійснені в табл. 2.4 (додаток Б4).

За результатами розрахунків проведених в табл. 2.4 відмічаємо факт одночасно збільшення за 2019 – 2021 рр., як запасів ХХХ, так і його власних оборотних коштів при стабільному зменшенні коротко-строкових кредитів. При цьому, навіть випереджаючи у абсолютному та відносному виразах, темпи збільшення саме власних оборотних коштів все ж не забезпечили покращення типу фінансової стійкості підприємства, який останні

три роки залишався кризовим.

Ліквідність ХХХ, як і інших суб'єктів підприємницької діяльності – це його здатність швидко продати активи й одержати гроші для оплати своїх зобов'язань. Рівень ліквідності активів пов'язаний із часом, необхідним для перетворення їх у грошові кошти (табл. 2.5, додаток Б5). Аналіз даних табл. 2.5 свідчить про нестабільність платіжних можливостей ХХХ за період останніх трьох років. Так за період 2019 – 2021 рр. високоліквідних активів було недостатньо для покриття найбільш термінових зобов'язань. Поряд з цим слід відмітити недостатність (окрім 2021 р.) середньоліквідних активів для покриття середньоліквідних активів, а також повну відсутність в ХХХ довгострокових зобов'язань.

Оцінка фінансових результатів є одним із найважливіших напрямів оцінки ефективності виробничо-фінансової діяльності підприємств (табл. 2.6, додаток Б6). Результат такої оцінки свідчить про позитивний момент в діяльності ХХХ, що полягає в стабільності його фінансових результатів за останні три роки. Так, величина чистого прибутку на підприємстві за період 2019 – 2020 рр. збільшилась з 611,1 тис. грн до 1022,5 тис. грн, що більше ніж на половину. За наступні два роки ситуація не змінилась – розмір чистого прибутку збільшився ще на 258,9 тис. грн і встановився на рівні 1281,4 тис. грн.

Загалом аналіз фінансового стану підприємства, за окремими показниками засвідчив його нестабільність. Тому підприємство має звернути увагу на усунення поточних проблем і розвиток позитивних тенденцій, зокрема для того щоб забезпечити гарантії своєчасних розрахунків з найманими працівниками та державою.

Система державного соціального страхування в Україні була створена для економічного захисту кожної людини у зв'язку зі старістю, тимчасовою втратою працездатності, безробіттям, нещасним випадком на виробництві. З метою підвищення ефективної роботи системи соціального державного страхування, спрощення відносин платників з фондами державного страхування, збільшення фінансових надходжень та вирішення проблем фінансування витрат було прий-

нято Закон України „Про збір та облік єдиного внеску на загально-обов’язкове державне соціальне страхування”, яким було починаючи з 1 січня 2011 року введено єдиний внесок на загальнообов’язкове державне соціальне страхування (далі ЄСВ), який замінив усі інші обов’язкові соціальні внески: на пенсійне страхування, на страхування від безробіття, на страхування тимчасової втрати працездатності і на страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання.

Інструментом забезпечення соціального страхування є державні позабюджетні фонди, головним завданням яких є захист прав людини та забезпечення стандартів споживання при настанні страхового випадку (втрати роботи, досягненні пенсійного віку, тимчасовій чи постійній непрацездатності).

Діяльність цільових державних позабюджетних фондів, серед яких, у відповідності з чинним законодавством України, на сьогоднішній день, зокрема функціонують: Пенсійний фонд (ПФ), Фонд соціального страхування (ФСС) та Фонд соціального страхування на випадок безробіття (ФСС НВБ).

Аналіз джерел формування та напрямків використання коштів фондів соціального страхування є одним з найважливіших елементів оцінки фінансових відносин між такими фондами та досліджуванним підприємством при здійсненні всіх видів державного соціального страхування їх працівників. ХХХ формує фінансові відносини з державними цільовими фондами, що включають процеси розрахунку страхових внесків як на витрати по оплаті праці роботодавцем, так і на доходи окремих найманих працівників.

Важливим елементом фінансових відносин підприємства з органами державного соціального страхування загалом, є визначення об’єкта для нарахування страхових внесків. Встановлення розмірів страхових тарифів, та їх коригування в залежності від особливостей здійснення окремих видів соціального страхування перебуває в компетенції органів законодавчої влади, шляхом затвердження, відповідних нормативних документів. Зміни розмірів страхових тарифів за останні п’ять років відображено в табл. 2.7 (додаток В1).

Коментуючи інформацію, наведену в табл. 2.7 слід зазначити, що з прий-

няттям Закону України „Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов’язкове державне соціальне страхування”, який введений в дію з 1 січня 2011 року, кардинально змінився механізм нарахування страхових внесків. Відтепер на місце нарахувань і утримань до окремих Фондів соціального страхування прийшов єдиний внеску на загальнообов’язкове державне соціальне страхування, тобто розрахунок за одним тарифом і відповідно, одним платежем до фіскальних органів, які далі перерозподіляють його між бюджетами окремих соціальних фондів.

Крім зазначеного вище єдиного внеску на загальнообов’язкове державне соціальне страхування, формування бюджетів фондів соціального страхування здійснюється за рахунок ряду джерел, регламентованих базовим законодавчим актом в даній сфері. Схематично перелік даних джерел відображено на рис. 2.1 (додаток В2).

Аналітична оцінка процесів формування бюджетів соціальних фондів здійснюється на основі опрацювання інформаційної бази, яка у 2019 – 2020 рр. формувалася у вигляді щомісячного Звіту про суми нарахованої заробітної плати (доходу, грошового забезпечення, допомоги, надбавки, компенсації) застрахованих осіб та суми нарахованого єдиного внеску на загальнообов’язкове державне соціальне страхування (додатки: Г1, Г2).

Слід зазначити, що починаючи з 2021 року, у відповідності до Наказу КМУ № 4 від 13.01.2015 р. зі змінами затвердженими Постановою КМУ № 773 від 15.12.2020 р. „Про затвердження форми Податкового розрахунку сум доходу, нарахованого (сплаченого) на користь платників податків – фізичних осіб, і сум утриманого з них податку, а також сум нарахованого єдиного внеску і Порядку заповнення та подання податковими агентами Податкового розрахунку сум доходу, нарахованого (сплаченого) на користь платників податків – фізичних осіб, і сум утриманого з них податку, а також сум нарахованого єдиного внеску” дана форма податкової звітності скасовується. Відтепер інформація про нарахування і сплату Єдиного соціального внеску відображається в Податковому розрахунку сум доходу, нарахованого (сплаченого) на користь платників по-

датків - фізичних осіб, і сум утриманого з них податку, а також сум нарахованого єдиного внеску (додаток ГЗ).

Пенсійний фонд України є центральним органом виконавчої влади, що здійснює керівництво та управління солідарною системою загальнообов'язкового державного пенсійного страхування. В досліджуваній ХХХ починаючи з 2011 р., страхові внески до Пенсійного фонду стали частиною Єдиного соціального внеску (табл. 2.8).

Таблиця 2.8

**Динаміка нарахування страхових внесків до Пенсійного фонду у  
ХХХ за 2019 – 2021 рр.**

Показники	2019 р.	2020 р.	2021 р.	2020 р. у % до 2019 р.	2021 р. у % до 2020 р.
1	2	3	4	5	6
1. Середньооблікова чисельність працівників – за страхованих осіб, чол	18	19	14	105,6	73,7
2. Сума нарахованої заробітної плати, оплати допомоги по тимчасовій непрацездатності, допомоги в зв'язку з вагітністю та пологами та додаткової бази нарахування єдиного внеску – всього, грн в. т. ч:	1324929,04	1553340,76	1672832,11	117,2	107,7
- роботодавцем найманим працівникам;	1255576,25	1463992,48	1567895,22	116,6	107,1
- підприємством для працюючих інвалідів	56383,28	67889,33	85982,33	120,4	126,7
- додаткова база нарахування	12969,51	21458,95	18954,56	165,5	88,3
3. Середньомісячна заробітна плата найманих працівників, грн	5812,85	6421,02	9332,71	110,5	145,3
4. Ставка ЄСВ, % в. т. ч:					
- для роботодавців	22,0	22,0	22,0	100,0	100,0
- для підприємств працюючих інвалідів	8,41	8,41	8,41	100,0	100,0
- для додаткової бази нарахування	22,0	22,0	22,0	100,0	100,0
5. Частка ЄСВ, як перерозподіляється до Пенсійного фонду, %	85,62	85,62	85,62	100,0	100,0

1	2	3	4	5	6
6. Загальна сума нарахованого ЄСВ за тарифом підприємства, грн	291484,39	341734,97	368023,06	117,2	107,7
7. Страхові внески до ПФ <sup>1</sup> за тарифом підприємства, грн	249568,93	292593,48	315101,35	117,2	107,7

<sup>1</sup>обчислюється як добуток нарахованого на підприємстві ЄСВ і відповідної частки його перерозподілу визначеної чинним законодавством до Пенсійного фонду (ПФ)

Здійснені в табл. 2.8 аналітичні розрахунки вказують на той факт, що у ХХХ розмір страхових внесків до Пенсійного фонду за досліджуваний період характеризувався стабільними позитивними тенденціями змін. Так, за період 2019 – 2020 рр. страхові внески до Пенсійного фонду, як частини ЄСВ, збільшились з 249568,13 грн до 292593,48 грн, або на 17,2 %, а за наступні два роки зростання розміру надходжень ЄСВ до Пенсійного фонду від підприємства дещо уповільнилось і становило лише 7,7 %. Такі зміни обумовлюються одночасною дією двох факторів: чисельності найманих працівників – застрахованих осіб та розміру їх середньомісячної заробітної плати. При цьому, слід вказати на незмінність, за досліджуваний період, пропорцій його перерозподілу між окремими структурами системи соціального страхування, яка мала місце починаючи з 2018 р. Серед вказаних факторів переважаючий вплив на загальну позитивну динаміку мало саме зростання (з 5812,85 грн у 2019 р. до 9332,71 грн у 2021 р.) середньомісячної заробітної плати, яке нівелювало вплив фактору зменшення чисельності найманих працівників (з 18 осіб у 2019 р. до 14 осіб у 2021 р.). Графічно зроблені висновки доповнює рис. 2.2 (додаток В3).

Система соціального захисту безробітних є невід’ємним елементом державної політики всіх розвинених країн. страхування на випадок безробіття є невід’ємним елементом загальної системи соціального страхування. В Україні, на сьогоднішній день, загальнообов’язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття загалом передбачає новий механізм підтримки доходів безробітних, яким встановлено залежність одержання допомоги по безробіттю від внеску застрахованої особи, а саме від сплати страхових внесків і страхового

стажу. Однак постійні тенденції, пов'язані із зміною страхових тарифів, зростаючі витрати підприємств на оплату праці та кардинальні зміни в механізмах нарахування страхових внесків до Фонду соціального страхування на випадок безробіття (далі ФСС НВБ) зумовлюють необхідність дослідження даного процесу в умовах господарської діяльності ХХХ (табл. 2.9).

Таблиця 2.9

### Динаміка справляння внесків до ХХХ, 2019– 2021 рр.

Показники	2019 р.	2020 р.	2021 р.	Відхилення (+, -) 2021 р. до 2019 р.	
				абсолютне, грн	відно- сне, %
Чисельність застрахованих осіб (працівників), чол.	18	19	14	-4	-22,2
Середньомісячна заробітна плата на підприємстві, грн	5812,85	6421,02	9332,71	+3519,86	+60,6
Фактичні витрати на оплату праці, на які нараховуються страхові внески, грн	1324929,04	1553340,76	1672832,11	+347903,07	+26,3
Страховий тариф підприємства для нарахування страхових внесків, % <sup>1</sup>	1,1	1,07	1,07	-0,03	-2,7
Визначено до сплати страхових внесків, грн	14574,22	16620,75	17899,30	+3325,08	+22,8

<sup>1</sup>розраховано автором як добуток страхового тарифу для роботодавців – 22,0 % і частки за якою перерозподіляється ЄСВ до ФСС НВБ (2019 р. – 5,00 %, 2020 - 2021 рр. – 4,81 %).

Розрахунки, здійснені в табл. 2.9 вказують на загальну тенденцію, що полягає в зростанні суми нарахованих у ХХХ страхових внесків до Фонду соціального страхування на випадок безробіття за період 2019 – 2021 рр.

Визначальним фактором, який забезпечив такі тенденції було збільшення середньомісячної заробітної плати на підприємстві – на 3519,86 грн (60,6 %) тоді коли середньооблікова чисельність штатних працівників зменшилась – на 4 особи, або на 22,2 %, а величина умовно розрахованого страхового тарифу для підприємств, зокрема ХХХ – на 0,03 % з 1,1 % у 2019 р. до 1,07% у 2020 – 2021 рр., що пояснюється законодавчо обумовленими змінами пропорцій розподілу сплачуваного ЄСВ і наочно ілюструє рис. 2.3 (додаток В4).

Соціальне страхування з тимчасової втрати працездатності як економічне поняття – це економічні відносини, пов'язані з розподілом і перерозподілом ва-

лового внутрішнього продукту з метою формування фінансових ресурсів, призначених для заміщення втраченої заробітної плати працівників внаслідок настання негативних наслідків впливу соціальних ризиків, а також надання їм необхідних послуг.

Схожим зі соціальним страхуванням з тимчасової втрати працездатності за своєю природою є соціальне страхування від нещасних випадків на виробництві, яке в Україні було започатковано з 2001 року.

Законодавчі зміни, що розпочалися в 2016 р. були направлені на об'єднання двох, до цього окремо функціонуючих, структур – Фонду соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань і Фонду соціального страхування в зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами пов'язаними з похованням застрахованих осіб у єдиний орган – Фонд соціального страхування (далі ФСС). Як наслідок починаючи з 2017 р. ЄСВ, що до цього окремо направлявся в частині соціального страхування від тимчасової втрати працездатності та від нещасних випадків на виробництві перераховувався однією частиною до новоутвореної структури. В зв'язку з цим дослідження досягнутого рівня справляння страхових внесків у ХХХ до зазначених видів соціального страхування (табл. 2.10).

Таблиця 2.10

**Динаміка нарахування страхових внесків ПрАТ „Вознесенськ  
облплемсервіс” до ФСС, 2019 – 2021 рр.**

Показники	2019 р.	2020 р.	2021 р.
1	2	3	4
Середньооблікова чисельність працівників-застрахованих осіб, чол	18	19	14
- приріст (зменшення) середньооблікової чисельності працівників, осіб	X	1	-5
- темп приросту (зменшення) середньооблікової чисельності працівників, %	X	5,6	-26,3
Середньомісячна заробітна плата, грн	5812,85	6421,02	9332,71
- приріст (зменшення) середньомісячної заробітної плати, грн	X	608,17	2911,69
- темп приросту (зменшення) середньомісячної заробітної плати, %	X	10,5	45,3
Частка перерозподілу ЄСВ до ФСС, %	9,38	9,57	9,57
- приріст (зменшення) розміру частки перерозподілу,	X	0,18	0,00

1	2	3	4
- темп приросту (зменшення) розміру частки перерозподілу, %	X	1,9	+
Сукупні річні витрати на оплату праці з яких справляються страхові внески, грн	1324929,04	1553340,76	1672832,11
Загальна сума нарахованого ЄСВ, грн	291484,39	341734,97	368023,06
- приріст (зменшення) обсягів нарахованого ЄСВ, грн	X	50250,58	26288,09
- темп приросту (зменшення) обсягів нарахованого ЄСВ, %	X	17,2	7,7
Визначена частка ЄСВ до перерозподілу у ФСС, грн	27341,24	32704,04	35219,81
- приріст (зменшення) обсягів ЄСВ визначених до перерозподілу у ФСС внесків, грн	X	5362,80	2515,77
- темп приросту (зменшення) обсягів ЄСВ визначених до перерозподілу у ФСС внесків, %	X	19,6	7,7

Аналітичні дані табл. 2.10 вказують на те, що за період 2019 – 2020 рр. розміри страхових внесків до бюджету ФСС як частини ЄСВ від ХХХ збільшились на 5362,80 грн, або 19,6 %, в першу чергу, за рахунок впливу зростання (на 10,5 %) розміру середньомісячної заробітної плати, при одночасному прирості (на 5,6 %) чисельності застрахованих осіб та частки в перерозподілі загального розміру ЄСВ, що належить даному напряму соціального страхування і відповідно надходить до бюджету ФСС – на 0,18 %.

За наступні 2020 – 2021 рр. слід відмітити уповільнення темпу зростання надходжень страхових внесків до ФСС від ХХХ, як в абсолютному, так і у відносному виразах. Таку тенденцію обумовило одночасне суттєве (на 5 осіб), зменшення чисельності застрахованих осіб, незмінність величини частки перерозподілу ЄСВ до ФСС, яка залишилась на рівні 9,57 %. Однак, негативний вплив даних факторів переважило зростання рівня приросту середньомісячної заробітної плати на 45,3 % в порівнянні з 2020 р. На рис 2.4 (додаток В5) здійснено графічне відображення зроблених висновків.

Підсумовуючи здійснені вище дослідження слід акцентувати увагу на наявності, особливо за період останніх двох років, позитивних тенденцій, що полягають у зростанні обсягів страхових внесків до системи загальнообов'язкового державного соціального страхування від досліджуваної ХХХ.

Причому такі зрушення є позитивними в розрізі всіх видів соціального страхування та державних структур, які уособлюють процес функціонування даних напрямів соціального захисту населення на страхових принципах.

## **2.2. Оцінка досягнутого рівня соціального захисту працівників аграрних підприємств на страхових засадах**

Функціонування державного соціального страхування має забезпечувати водночас збереження та повне відновлення працездатності в активній частини населення, а також гарантування матеріальної підтримки особам, які втратили працездатність, з обумовлених причин. Це в свою чергу обумовлює розв'язання окремих аспектів соціального захисту, зокрема шляхом надання мінімально стабільного доходу працівникам, що з об'єктивних причин не можуть отримати його самостійно.

Визначений до сплати у XXX розмір ЄСВ підлягає розподілу між окремими видами соціального страхування і формує фінансову основу для подальшого соціального захисту застрахованих осіб з числа нинішніх або колишніх працівників підприємства.

Пенсійне страхування охоплює значну кількість громадян, а пенсійна система переобтяжена різними пільгами й виплатами. Через Пенсійний фонд відбувається фінансування, крім пенсій за віком, ще й пенсій за інвалідністю, у разі втрати годувальника, соціальних пенсій. Частина коштів на фінансування зазначених виплат поступає несвоєчасно, що призводить до затримки у виплаті пенсій. На надходження до пенсійного фонду України впливає високий рівень демографічного навантаження на працездатне населення (13,2 млн пенсіонерів на 15,6 млн платників внесків) – один з найвищих у Європі, а також наявність у значної частини застрахованих осіб пільг щодо сплати внесків та низька заробітна плата, яка у четвертої частини працюючих нижча від прожиткового міні-

муму. Ці фактори посилюють незбалансованість солідарної системи, стримують запровадження накопичувальної системи пенсійного страхування та негативно впливають на розвиток недержавного пенсійного забезпечення.

Кошти з яких формується бюджет ФСС шляхом постійно здійснюваних нарахувань на доходи роботодавців та застрахованих осіб, використовуються безпосередньо для фінансування соціальних послуг та матеріального забезпечення особам, які мають в них потребу.

Допомога з тимчасової непрацездатності надається застрахованій особі у формі матеріального забезпечення, яке повністю або частково компенсує втрату заробітної плати (доходу), у разі настання в неї одного з таких страхових випадків:

- 1) тимчасової непрацездатності внаслідок захворювання або травми, не пов'язаної з нещасним випадком на виробництві;
- 2) необхідності догляду за хворою дитиною (хворим членом сім'ї) тощо.

При цьому важливо зазначити, що не завжди компенсація втрати заробітку на період тимчасової непрацездатності внаслідок захворювання або травми, що оформляється відповідним лікарняним листом, здійснюється в повному обсязі, а її розмір залежить від страхового стажу застрахованої особи.

Допомога на поховання виплачується рідним тільки в разі смерті найманого працівника, застрахованого в системі соціального страхування з тимчасової непрацездатності і її розмір, на відміну від оплат лікарняних при хворобі чи вагітності, не залежить від попереднього рівня заробітної плати (доходу) помірлого і фіксованою величиною, яка щорічно затверджується відповідними нормативними документами. В свою чергу допомога при похованні застрахованої особи або особи, яка перебувала на її утриманні надається застрахованій особі у розмірі, що встановлюється правлінням Фонду, але не менше розміру прожиткового мінімуму, встановленого законом.

У відповідності до діючого на сьогодні порядку фінансування страхувальників-роботодавців для надання матеріального забезпечення найманим працівникам здійснюється районними, міжрайонними, міськими виконавчими ди-

рекціями відділень Фонду в порядку, встановленому правлінням ФСС протягом десяти робочих днів після надходження заяви.

Аналітичне дослідження масштабів видаткової частини ФСС по відношенню до працівників ХХХ на підставі даних відповідної звітності „Звіту по коштах загальнообов’язкового державного соціального страхування у зв’язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими похованнями” (табл. 2.11).

Таблиця 2.11

**Склад, структура та динаміка використання страхових коштів ФСС у ХХХ, 2019 – 2021 рр., грн**

Види матеріального забезпечення та соціальних послуг	2019 р.		2020 р.		2021 р.		Відхилення (+,-) 2021 р. від 2019 р.	
	сума, грн	питома вага, %	сума, грн	питома вага, %	сума, грн	питома вага, %	суми	питомі ваги
З тимчасової непрацездатності	4438,22	100,0	8458,66	79,4	9458,66	79,4	+5020,44	-20,6
По вагітності і пологах	-	0,0	-	0,0	2457,86	20,6	+12457,86	+20,6
На поховання	-	0,0	2200,00	20,6	-	0,0	-	0,0
Всього виплат	4438,22	100,0	10658,66	100,0	11916,52	100,0	+7478,30	X

Результати аналітичних розрахунків табл. 2.11 свідчать про те, що за період досліджуваних 2019 – 2021 рр. в ХХХ стабільно наявним був лише один вид матеріального забезпечення – допомога по тимчасовій непрацездатності, розмір виплат за яким постійно збільшувався. Тоді як випадкова (допомога по вагітності і пологах у 2021 р. та допомога на поховання у 2020 р.) наявність інших напрямів використання коштів даного виду соціального страхування пояснюється, в першу чергу, незначною чисельністю працівників на підприємстві (рис. 2.5).

Рис. 2.5 графічно підтверджує той факт, що за досліджуваний період у ХХХ стабільно зростає загальний обсяг витрат коштів на фінансування матеріального забезпечення та соціальних послуг передбачених даним видом соціального страхування. Таку позитивну тенденцію забезпечує виключно зростання обсягів домінуючого виду виплат – допомоги з тимчасової непрацездатності,

що в значній мірі обумовлено зростанням рівня захворюваності найманих працівників підприємства. В той же час динаміка зміни обсягів виплат допомоги з тимчасової непрацездатності по вагітності і пологах та допомоги на поховання – не відзначалась стабільністю, оскільки була наявна лише в окремих періодах.

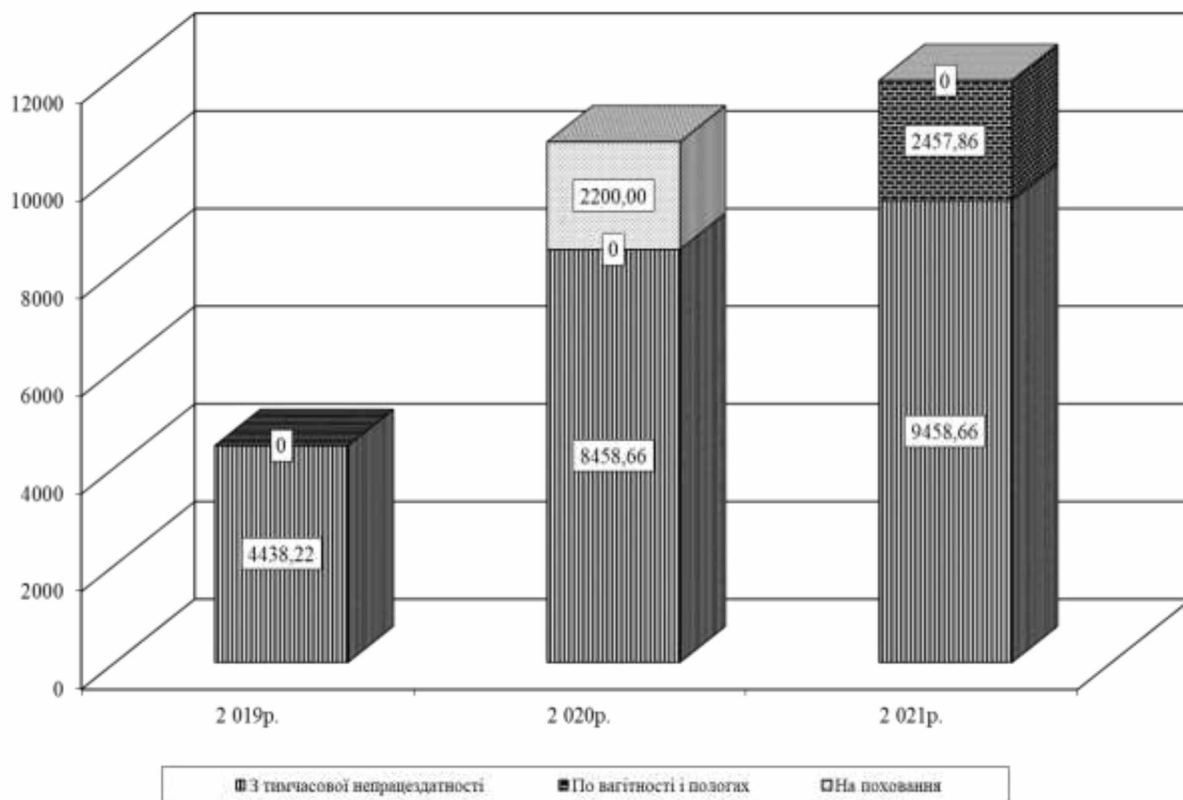


Рис. 2.5. Склад та динаміка виплат працівникам ПрАТ „Вознесенськ облплемсервіс”, за рахунок коштів ФСС, 2019 – 2021 рр., грн

Відображений на рис. 2.5 факт домінування виплати допомоги по тимчасовій непрацездатності в загальному обсязі витрачених коштів ФСС у ХХХ вимагає подальшого дослідження параметрів нарахування даного виду матеріального забезпечення (табл. 2.12).

Аналіз даних табл. 2.12 свідчить, одночасно, як про стабільне зростання, середньоденної заробітної плати найманих працівників ХХХ, так і про стабільність середньоденного розміру допомоги по тимчасовій непрацездатності за період останніх трьох років. Так, середньоденна заробітна плата за період 2019 – 2020 рр. зросла із 276,80 грн до 305,76 грн, тоді як за наступні два роки збільшилась ще на 138,65 грн. В той же час, розмір середньоденної допомоги по

тимчасової непрацездатності збільшувався з 233,59 грн в 2019 р. до 281,96 грн у 2020 р. та відповідно – 429,94 грн у 2021 р.

Таблиця 2.12

**Параметри нарахування допомоги по тимчасовій непрацездатності працівникам ХХХ, 2019 – 2021 рр.**

Показники	2019 р.	2020 р.	2021 р.	Відхилення (+,-) 2020 р. від 2019 р.	Відхилення (+,-) 2021 р. від 2020 р.
Загальний розмір виплаченої допомоги по тимчасовій непрацездатності включаючи догляд за хворою дитиною, грн	4438,22	8458,66	9458,66	+4020,44	+1000,00
Кількість оплачених днів тимчасової непрацездатності, днів	19	30	22	+11	-8
Середньоденний розмір допомоги по тимчасовій непрацездатності, грн	233,59	281,96	429,94	+48,37	+147,98
Середньомісячна заробітна плата, грн	5812,85	6421,02	9332,71	+608,17	+2911,69
Середньоденна заробітна плата на підприємстві*, грн	276,80	305,76	444,41	+28,96	+138,65
Частка середньоденна допомога у середньоденній заробітній платі, %	84,4	92,2	96,7	+7,8	+4,5

\*розрахована за один робочий день

Динаміка розрахованого середньоденного розміру допомоги по тимчасовій непрацездатності, порівняння якого із середньоденним заробітком, що є базою для призначення такої допомоги, загалом свідчить про те, що такий показник за досліджуваний період перебував в межах вісімдесяти дев'яноста відсотків, що свідчить про достатньо значний (до 8 років, а переважно, навіть більше 8 років) страховий стаж.

Сформовані в бюджеті ФСС кошти на підприємстві також можуть використовуватися за наступними напрямками:

а) виплата допомоги по тимчасовій непрацездатності викликану виробничою травмою (нещасним випадком на виробництві) до моменту відновлення працездатності або встановлення інвалідності;

б) своєчасне та в повному обсязі відшкодування шкоди, заподіяної

працівникові внаслідок ушкодження його здоров'я або в разі його смерті, виплачуючи йому, або особам, які перебували на його утриманні належних витрат;

в) сприяння створенню умов для своєчасного надання кваліфікованої першої невідкладної допомоги потерпілому в разі настання нещасного випадку;

г) організація цілеспрямованого та ефективного лікування потерпілого з метою як найшвидшого відновлення його здоров'я та відновлення працездатності потерпілого, тощо.

## РОЗДІЛ 3

### ПЕРСПЕКТИВИ УДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ ДЕРЖАВНОГО СОЦІАЛЬНОГО СТРАХУВАННЯ ПРАЦІВНИКІВ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ

#### **3.1. Напрями оптимізації системи соціального захисту сільського населення через систему державного соціального страхування**

Соціальне страхування можна собі уявити як соціальну систему, що ставить за мету створення загальнонаціональної організації взаємодопомоги обов'язкового характеру, яка зможе діяти з найвищою ефективністю лише в тому випадку, якщо вона буде всеосяжною як з точки зору охоплення нею населення, так і з точки зору покриття ризиків.

Загалом соціальне страхування як особливу форму організованої взаємодопомоги, при якій ризик відомого нещастя враховується заздалегідь, а пов'язані з цим ризиком матеріальні збитки розподіляються між усіма учасниками установи.

Соціальна політика сучасної держави – комплекс соціально-економічних заходів держави та організацій, спрямованих на послаблення нерівності у розподілі доходів та майна, на захист населення від безробіття, підвищення цін, знецінення трудових заощаджень та ін.

Головними напрямами проведення соціальної політики є: 1) зменшення нерівностей у розподілі багатства; 2) захист рівня життя за допомогою різних форм компенсації від підвищення цін і проведення індексації; 3) надання допомоги найбільш вразливим сім'ям; 4) надання допомоги у разі безробіття; 5) здійснення політики соціального страхування, встановлення мінімальної заробітної плати для працюючих; 6) розвиток освіти, охорони здоров'я, охорони навколишнього середовища переважно за рахунок держави; 7) здійснення активної політики, спрямованої на набуття громадянами кваліфікації, гарантування процесу трудової діяльності відповідно до чинного законодавства (дотримання тривалості ро-

бочого дня, надання оплачуваних відпусток, створення профспілок тощо) та ін.

Головними принципами соціальної політики є (рис. 3.1):

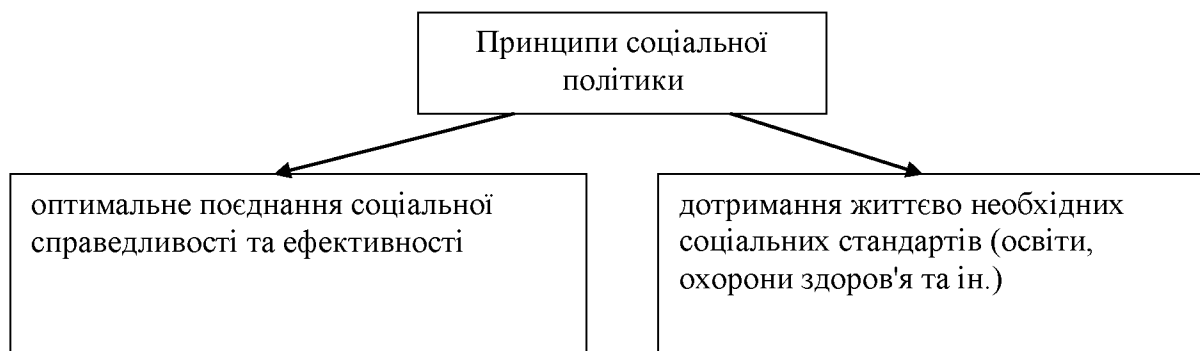


Рис. 3.1. Принципи соціальної політики

Відповідно до статті 25 Декларації прав людини сучасна правова держава повинна гарантувати право на такий рівень життя, який враховує забезпечення людей їжею, житлом, медичним обслуговуванням, необхідними для підтримання здоров'я, власного добробуту та добробуту сім'ї, і право на соціальне забезпечення у разі безробіття, хвороби, інвалідності, овдовіння, старості чи інших випадків втрати засобів до існування за незалежних від людини обставин.

Щоб забезпечити такий захист, держава у законодавчому порядку встановлює основні соціальні гарантії, механізм їх реалізації та функції надання соціальної підтримки.

Соціальний захист населення забезпечують також підприємства (або підприємці) та наймані працівники через профспілкові організації.

У західній економічній літературі для вимірювання диференціації в доходах найчастіше використовують криву Лоренца (від імені американського економіста М. Лоренца). Ступінь нерівності в доходах вимірюється за допомогою коефіцієнта Джіні (від імені італійського економіста К. Джіні). При цьому використовують різні принципи аналізу проблеми справедливості. Заслуговує на увагу роулсіанський принцип (від імені американського філософа Д. Роулса), згідно з яким справедливою є така диференціація в доходах, за якої відносна економічна нерівність допускається за умови, що вона сприяє досягненню вищого рівня життя найбільш вразливих верств населення.

У процесі регулювання доходів слід домагатися оптимального співвідно-

шення між ефективністю суспільного виробництва і соціальною справедливістю економічної системи. Це зумовлено тим, що надмірне вирівнювання доходів і майна призводить до значного послаблення і навіть втрати дієвих стимулів до праці (в тому числі підприємницької), до істотного послаблення ринкових механізмів господарювання, з одного боку, а надмірна диференціація доходів спричиняє наростання соціальної напруженості, поглиблення соціальних конфліктів, використання лише ринкових важелів господарювання - з іншого.

Найважливішим елементом у системі соціального захисту населення є соціальне страхування – система матеріального забезпечення найманих працівників, що складається з медичного, страхування від безробіття та від нещасних випадків на виробництві.

Основний зміст політики соціального захисту працездатного населення зводиться до створення необхідних умов підвищення кожним працівником свого добробуту за рахунок особистого трудового вкладу, підприємництва, ділової активності. З урахуванням стану економіки держава здійснює захист від зростання цін і товарного дефіциту для гарантованого забезпечення прожиткового мінімуму. Державне регулювання здійснюється шляхом реалізації таких заходів: визначення мінімальної заробітної платні, мінімальних споживчих бюджетів, прожиткового мінімуму; створення державних і недержавних пенсійних фондів та фондів соціального захисту; зміни умов оплати праці, розробки нової системи пенсійного забезпечення, допомог, стипендій, окладів у бюджетних організаціях і установах та їх фінансове забезпечення; запровадження системи індексації доходів і збережень населення; розробки загальнодержавних і регіональних програм, допомоги окремим верствам населення; реалізації заходів щодо захисту внутрішнього споживчого ринку; запровадження компенсаційного механізму для населення у зв'язку з підвищенням цін на товари і послуги.

Основним питанням, що вимагає розв'язання, є поетапне здійснення глибокої структурної реформи заробітної платні, яка має на меті перехід від чинної моделі, зорієнтованої на низьку ціну робочої сили і високу частку безкоштовних соціальних благ, до нової моделі, яка передбачає високу ціну робочої сили і

платне задоволення відповідних послуг. Проведення такої реформи дасть змогу не тільки істотно збільшити частку заробітної плати в структурі ВВП, скоригувати її величину відповідно до зміни цін, але й істотно зменшити тиск соціальних витрат на бюджет держави.

Основою системи соціального захисту, соціального забезпечення населення є соціальне страхування, а його метою є забезпечення високого та стабільного ступеня компенсації доходу працівника у випадках втрати працездатності або роботи реабілітаційних заходів. Соціальне страхування виходить за межі системи соціального забезпечення, виконуючи не тільки реабілітаційну, а й профілактичну функцію. Воно вирішує також завдання, пов'язані із збереженням та відновленням здоров'я, профілактикою професійної захворюваності й виробничого травматизму. Основоположним принципом соціального страхування є страхова солідарність – між представниками різних професійних груп; між працюючими та безробітними; між здоровими та хворими людьми; між молоддю та літніми людьми.

В основі реформування системи соціального страхування мають лежати заходи, дії, спрямовані на законодавче, організаційне, фінансове, кадрове забезпечення сфери соціального страхування на основі Конституції України й Концепції соціального захисту, соціального забезпечення населення.

Реформування системи загальнообов'язкового державного соціального страхування громадян має відбуватися шляхом законодавчого визначення умов і порядку здійснення страхування; обов'язковості страхування всіх працюючих на умовах трудового договору (контракту), а також громадян, які постійно виконують свої службові обов'язки на інших передбачених законодавством умовах; надання права участі в загальнообов'язковому державному соціальному страхуванні особам, які зайняті підприємницькою, творчою діяльністю тощо; обов'язковості фінансування страховими фондами (установами) витрат, пов'язаних з наданням соціальних послуг та матеріального забезпечення в обсягах, передбачених законодавчими актами з окремих видів загальнообов'язкового страхування; солідарності й субсидування; цільового використання коштів фон-

дів загальнообов'язкового державного соціального страхування.

Реформування системи соціального страхування має здійснюватись на основі таких основних принципів, як відповідальність суспільства і держави за дбайливе ставлення до особистості громадянина та його потреб; державне гарантування реалізації застрахованими громадянами своїх прав, пов'язаних з отриманням соціальних послуг і матеріального забезпечення за загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням; відповідальність страховальника й страховика за забезпечення прав застрахованих громадян (осіб) та членів їх сімей; особиста відповідальність застрахованого громадянина за дбайливе ставлення до свого здоров'я й збереження працездатності.

Таким чином, метою реформування системи соціального страхування населення має бути: на основі соціального партнерства та самоврядування забезпечення реалізації застрахованим громадянам (особам) встановленої державної гарантії щодо захисту від соціальних та професійних ризиків, пов'язаних із втратою заробітку, місця роботи, здоров'я, а також ефективного використання страхових коштів під наглядом держави; створення стабільної фінансової системи, за рахунок грошових фондів, що формуються шляхом сплати страхових внесків власником або уповноваженим ним органом, громадянами, а також надходжень з бюджетних та інших джерел, передбачених законодавством.

В Україні обов'язкова форма соціального страхування є державною. В сучасний період більшість країн світу шукають оптимальні шляхи поліпшення соціального захисту населення. Одним із перспективних вважається розвиток обов'язкового недержавного соціального страхування, який передбачає масове залучення недержавних установ у цю сферу.

Добровільне соціальне страхування на відміну від обов'язкового здійснюється за волевиявленням особи, тобто, основним критерієм їх розмежування є залежність виникнення страхування від волі. Відповідно до прийнятих законів про окремі види загальнообов'язкового державного соціального страхування, ті особи, які не увійшли до кола застрахованих в обов'язковому порядку, мають можливість страхуватися добровільно в фондах загальнообов'язкового держав-

ного соціального страхування. Правові наслідки зазначених норм – можливість здійснення добровільного соціального страхування суб'єктами, що провадять обов'язкове соціальне страхування. Такий підхід, в умовах створення системи соціального страхування, з економічної та організаційної точки зору виправданий. В практиці організацій систем соціального страхування випадки добровільного державного соціального страхування зустрічаються вкрай рідко.

Згідно змісту норм, з моменту написання заяви (підписання договору про добровільну участь у страхуванні) та сплати страхового внеску (або внесків за певний мінімальний період), особа вважається застрахованою, набуває прав та обов'язків застрахованих за загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням. Законодавець не встановлює особливі правила добровільного страхування, не передбачає вибіркості охоплення об'єктів страхування або іншого порядку забезпечення в разі настання страхового випадку. Волевиявлення особи не розповсюджується на встановлення умов страхування, що є основною відмінною рисою добровільної форми соціального страхування від обов'язкової.

Використання єдиних принципів і норм для добровільної та обов'язкової форми соціального страхування, на нашу думку, є невдалим. Встановлений механізм страхування свідчить про існування лише двох відмінних рис - волі щодо участі у соціальному страхуванні та у порядку виникнення статусу застрахованої особи, яких недостатньо для ствердження факту існування в Україні добровільного соціального страхування.

З метою чіткого розмежування форм соціального страхування, добровільне соціальне страхування має регулюватися окремим нормативно-правовим актом. Той факт, що його здійснює страховик загальнообов'язкового державного соціального страхування, особливого правового значення не має. В умовах тривалого процесу становлення та формування системи соціального страхування, виконання функцій страховика, навіть доцільно, надати виконувати фондам загальнообов'язкового державного соціального страхування. В подальшому, ці функції мають перейти до недержавних соціальних страхових фондів – юри-

дичних осіб, що утворюються і функціонують як результат спільних дій підприємців, працівників і осіб, які самостійно забезпечують себе роботою, для здійснення добровільного соціального страхування, з метою підвищення рівня соціального забезпечення.

Соціальне страхування незалежно від сфери його застосування опирається на принципи забезпечення для деяких категорій осіб права вибору щодо участі в обов'язковому і добровільному чи лише добровільному страхуванні та добровільності страхування для осіб, які підлягають обов'язковому соціальному страхуванню з метою одержання додаткового чи підвищеного рівня матеріального забезпечення. Таким чином, добровільне соціальне страхування може виконувати функції основної та додаткової форми соціального забезпечення.

Підставою для організації добровільного соціального страхування є соціальні ризики. Законодавче закріплення переліку соціальних ризиків, що визнаються державою як підстава для надання тих чи інших видів соціального забезпечення, відносять до суттєвих ознак системи соціального захисту. Однорідність страхових відносин добровільного та обов'язкового соціального страхування обумовлена соціальними ризиками. Основний зміст цих відносин – соціальне забезпечення в разі настання соціального ризику, є однаковим. Це особливо спостерігається в тих випадках, коли той самий об'єкт застрахований в обов'язковому та добровільному порядку, коли змінюється форма страхування відносно конкретних об'єктів страхування або умови страхування. У цих випадках змінюється не предмет, а метод правового регулювання суспільних відносин.

### **3.2. Зарубіжний досвід реформування загальнообов'язкового державного соціального страхування**

Вивчення зарубіжного досвіду адміністрування страхових внесків за загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням та пенсійним забезпе-

ченням слід почати з оцінки механізму збору соціальних внесків в інших країнах Європи. Враховуючи досвід більшості європейських країн, можна виокремити п'ять основних типів моделей адміністрування збору страхових внесків.

1. Паралельне здійснення окремими установами соціального страхування своїх функцій. Управління системою є повністю децентралізованим, відокремленим від податкової системи і застосовується в Австрії, Данії, Люксембургу, а також в Україні.

2. Функції реєстрації платників і застрахованих осіб, збору внесків, прийому та обліку звітності зі сплати внесків централізовано виконує одна установа. Водночас страхові виплати, ведення відповідних баз даних та обліку застрахованих осіб здійснюються окремо кожним з фондів соціального страхування. Таку схему адміністрування застосовують у Бельгії, Болгарії, Іспанії, Італії та Македонії. Німеччина, де всі соціальні внески здійснює установа з медичного страхування, та Польща, в якій ті самі функції виконує адміністратор солідарної пенсійної системи, також належать до цього типу.

3. Єдина установа, яка справляє збір страхових внесків, є відповідальною і за виконання виплат, ведення обліку застрахованих, і за зберігання необхідних даних. Таку адміністрацію мають Греція, Литва, Мальта, Португалія, Словачія, Чехія та Швейцарія.

4. Функції збору, контролю, примусового стягнення та управління грошовими потоками виконує податкова адміністрація. Є певні розбіжності щодо органів, відповідальних за реєстрацію та облік застрахованих, але загалом таку модель адміністрування практикують Албанія, Боснія та Герцеговина, Голландія, Естонія, Росія, Сербія, Румунія, Словенія, Угорщина, Хорватія, Чорногорія.

5. На єдину установу покладаються всі функції, не пов'язані зі збиранням внесків, тоді як їх збір і розподіл здійснюють податкові органи. Таку модель з найбільшим ступенем інтеграції використовують у Великій Британії, Ісландії, Норвегії, Фінляндії, Швеції. В Ірландії та Латвії мають досить схожу з цією системою модель, але при цьому певні адміністративні функції установ з медичного страхування залишаються децентралізованими. До речі, нещодавно Болга-

рія та Чорногорія почали запроваджувати таку модель адміністрування.

Ефективність роботи реформованої системи адміністрування пов'язана також з обсягом зібраних внесків на соціальне страхування. Зокрема, перший, другий і третій типи моделей адміністрування мають у середньому таку повноту внесків: 84,5, 86,8 та 87 % відповідно. Найінтегрованіший п'ятий тип у середньому демонструє 100 % внесків. Проте четвертий тип з консолідованою функцією збору в податковій адміністрації, але децентралізованими рештою функцій, дав несподівано низький результат – лише 73,5 % [7].

Таблиця 3.1

### Досвід збору соціальних внесків в інших країнах Європи

Типи моделей адміністрування збору страхових внесків	Механізм збору соціальних внесків	Країни, що застосовують даний тип
Децентралізована, відокремлена від податкової системи	Паралельне здійснення окремими установами соціального страхування своїх функцій	Австрія, Данія, Люксембург, Україна
Централізована	Функції реєстрації платників і застрахованих осіб, збору внесків, прийому та обліку звітності зі сплати внесків централізовано виконує одна установа. Водночас страхові виплати, ведення відповідних баз даних та обліку за застрахованих осіб здійснюються окремо кожним з фондів соціального страхування	Бельгія, Болгарія, Іспанія, Італія, Македонія, Німеччина, Польща
Централізована	Єдина установа, яка справляє збір страхових внесків, є відповідальною і за виконання виплат, ведення обліку застрахованих, і за зберігання необхідних даних	Греція, Литва, Мальта, Португалія, Словаччина, Чехія, Швейцарія
Централізована	Функції збору, контролю, примусового стягнення та управління грошовими потоками виконує податкова адміністрація	Албанія, Боснія та Герцеговина, Голландія, Естонія, Росія, Сербія, Румунія, Словенія, Угорщина, Хорватія, Чорногорія
Централізована	На єдину установу покладаються всі функції, не пов'язані зі збиранням внесків, тоді як їх збір і розподіл здійснюють податкові органи	Великій Британія, Ісландія, Норвегія, Фінляндія, Швеція

У частині досліджуваних країн (9 із 34) було введено єдиний соціальний платіж. Це дало змогу проаналізувати, як спрощення процедур аудита та сплати соціальних внесків впливає на результати функціонування системи.

Такий аналіз свідчить, що за умови встановлення єдиного соціального платежу адміністративні витрати на 14,5 % нижчі, а рівень збирання внесків на 7,8 % вищий, ніж при диференційованій системі.

Теза щодо підвищення ефективності функціонування систем соціального страхування зі зростанням ступеня їхньої інтеграції в цілому підтверджується тим, що з усіх досліджених європейських країн лише у чотирьох збереглися паралельні системи збирання страхових внесків.

Доречно розглянути європейський досвід адміністрування програм соціального страхування на випадок втрати працездатності. Відповідно до європейської практики такі програми функціонують за двома моделями: грошові виплати, які призначають у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності, та виплати, які здійснюють у формі оплати медичних, лікарняних або фармацевтичних послуг. До страхових випадків, які адмініструють у межах зазначених програм, зазвичай належить і втрата працездатності у зв'язку з народженням та доглядом за дитиною.

Частина населення, охоплена програмою соціального страхування на випадок втрати працездатності, є неоднаковою в різних країнах Європи, оскільки цей показник значною мірою залежить від загального рівня розвитку держави. Наприклад, для країн, які розвиваються, типовим є звільнення від обов'язкової участі у програмі таких категорій, як працівники села та самозайняті особи. Серед європейських країн є також випадки виведення з програми працівників із високим рівнем заробітку. Водночас усім таким категоріям надано можливість брати участь у цьому виді страхування на добровільних засадах. Крім того, у деяких державах історично склалася практика ведення спеціальних програм для представників окремих галузей або секторів економіки (залізничники, моряки, державні службовці тощо).

Зазвичай право на отримання страхових виплат передбачає, що працівник втрачає заробіток у зв'язку з втратою працездатності. За більшістю програм від такої особи вимагають визначений мінімальний термін здійснення страхових внесків, або, принаймні, бути працевлаштованою певний час до моменту почат-

ку хвороби. Тривалість необхідного періоду сплати внесків може становити від місяця до шести або й більше. Вказаний період має передувати страховому випадку останні 6 або 12 місяців.

Розмір виплат у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності найчастіше встановлюють на рівні 50–75 % середньої заробітної плати за найближчий період. Проте більшість європейських програм установлюють максимальний рівень виплати або обмежують базу нарахування внесків і виплат. Крім того, більшість програм передбачає так званий період очікування, протягом якого виплати можуть не здійснюватися взагалі або здійснюватися ретроактивно у разі, коли хвороба триває довше встановленого терміну (зазвичай два-три тижні).

Такий період очікування дає змогу скоротити адміністративні видатки та видатки за страховими виплатами завдяки виключенню великої кількості звернень при короткотривалій хворобі, у зв'язку з якою втрачається досить незначна частка заробітку. При цьому також зменшується ймовірність неналежного використання страхової системи з боку працівників.

У більшості країн Європи період отримання страхових виплат в одному випадку тимчасової втрати працездатності є обмеженим, він у середньому становить 26 тижнів на рік. Проте, за певних обставин, виплати можуть здійснюватися триваліший або навіть необмежений період часу. Водночас, коли страховий випадок триває більше встановленого терміну, застрахована особа може бути переведена у категорію інвалідів, тобто отримувати виплати з відповідної страхової системи.

Зазвичай адміністрування програм соціального страхування на випадок втрати працездатності покладено на уповноважену установу з соціального страхування та здійснюється таким же чином, як і в пенсійних системах. При цьому в багатьох європейських країнах ці установи адмініструють не лише збір внесків, а й здійснення страхових виплат (Австрія, Бельгія, Велика Британія, Данія, Іспанія, Італія, Німеччина, Португалія, Угорщина, Хорватія, Франція, Чехія та ін.).

Відтак європейська практика адміністрування виплат з тимчасової втрати

працевдатності може бути представлена за такою схемою: загальна координація програми здійснюється на національному рівні відповідними установами, тоді як виплати адмініструються та безпосередньо здійснюються на місцевому рівні. Незважаючи на те, що більшість країн підпадає під цю загальну схему, кожна з них має певні особливості, які залежать від адміністративно-територіального устрою та історії розвитку програм соціального страхування.

Показовим для України є приклад Франції, де координацію програми на центральному та регіональному рівнях здійснюють національний і регіональні фонди соціального страхування з тимчасової втрати працевдатності, а місцеві фонди здійснюють відповідні виплати.

Система соціального захисту Великої Британії повністю комп'ютеризована і тому дає змогу одразу визначити право на страхові виплати особі, яка звернулася за ними. До того ж за такого рівня автоматизації та вимог щодо звітності програма взагалі не передбачає участі роботодавця на будь-якій стадії адміністрування страхових виплат. Щоб підтвердити, чи дійсно працює особа, яка звертається за допомогою, перевіряються відомості про внески протягом найближчого періоду часу, тоді як для призначення виплат система враховує відомості про сплату внесків за попередній рік або роки. Водночас завдяки відомостям про зарплату, з якої сплачуються внески, така система дає змогу перевірити, чи не продовжує особа працювати в період отримання допомоги (оскільки в цей час застрахована особа не отримує заробітної плати або отримує її частково – це вирішує сам роботодавець, внески сплачуються не в повному обсязі), а також чи не одержує вона інші соціальні виплати.

Наведені системи адміністрування страхових виплат з тимчасової втрати працевдатності, перебуваючи на різних рівнях розвитку, є прикладом найкращого міжнародного досвіду в цій сфері. Головні їх переваги – прозорість і можливість здійснювати ефективний контроль на всіх стадіях адміністрування – від набуття права на виплати до їх безпосереднього надходження до застрахованих осіб.

## ВИСНОВКИ

Результати дослідження у кваліфікаційній роботі дали підстави зробити висновки теоретичного, методичного і практичного характеру, які зводяться до наступного:

Необхідність реалізації соціальної функції держави обумовлює функціонування багаторівневої системи соціального захисту населення, в складі якої паралельно з соціальною допомогою та соціальним забезпеченням домінуючу роль займає соціальне страхування.

Виконані розрахунки підтверджують позитивний момент в діяльності ХХХ, що полягає в стабільності його фінансових результатів за останні три роки. Так, величина чистого прибутку на підприємстві за період 2019 – 2020 рр. збільшилась з 611,1 тис. грн до 1022,5 тис. грн, що більше ніж на половину. За наступні два роки ситуація не змінилась – розмір чистого прибутку збільшився ще на 258,9 тис. грн і встановився на рівні 1281,4 тис. грн.

ХХХ формує фінансові відносини з державними цільовими фондами, що включають процеси розрахунку страхових внесків як на витрати по оплаті праці роботодавцем, так і на доходи окремих найманих працівників.

Аналітичні розрахунки вказують на той факт, що у ХХХ розмір страхових внесків до Пенсійного фонду за досліджуваній період. характеризувався стабільними позитивними тенденціями змін. Так, за період 2019 – 2020 рр. страхові внески до Пенсійного фонду, як частини ЄСВ, збільшились з 249568,13 грн до 292593,48 грн, або на 17,2 %, а за наступні два роки зростання розміру надходжень ЄСВ до Пенсійного фонду від підприємства дещо уповільнилось і становило лише 7,7 %. Такі зміни обумовлюються одночасною дією двох факторів: чисельності найманих працівників – застрахованих осіб та розміру їх середньомісячної заробітної плати.

Дослідження в кваліфікаційній роботі вказують на загальну тенденцію, що полягає в зростанні суми нарахованих у ХХХ страхових внесків до Фонду соціального страхування на випадок безробіття за період 2019 – 2021 рр.

Аналітичні дані роботи вказують на те, що за період 2019 – 2020 рр. розміри страхових внесків до бюджету ФСС як частини ЄСВ від ХХХ збільшились на 5362,80 грн, або 19,6 %. За наступні 2020 – 2021 рр. слід відмітити уповільнення темпу зростання надходжень страхових внесків до ФСС від ХХХ, як в абсолютному, так і у відносному виразах.

Вивчення масштабів видаткової частини ФСС по відношенню до працівників ХХХ свідчать про те, що за досліджуваний період стабільно зростає загальний обсяг витрат коштів на фінансування матеріального забезпечення та соціальних послуг передбачених даним видом соціального страхування.

Систематизовано головні напрями реалізації соціальної політики держави, основою якої є загальнообов'язкове державне соціальне страхування. Такими, зокрема визначено: 1) зменшення нерівностей у розподілі багатства; 2) захист рівня життя за допомогою різних форм компенсації від підвищення цін і проведення індексації; 3) надання допомоги найбільш вразливим сім'ям; 4) надання допомоги у разі безробіття; 5) здійснення політики соціального страхування, встановлення мінімальної заробітної плати для працюючих тощо.

Встановлено, що реформування системи державного соціального страхування працівників аграрних підприємств має відбуватися шляхом законодавчого визначення умов і порядку здійснення страхування; обов'язковості страхування всіх працюючих, надання права участі в загальнообов'язковому державному соціальному страхуванні особам, які тимчасово не працюють, солідарності й субсидування; цільового використання коштів фондів загальнообов'язкового державного соціального страхування тощо.

